İslâm'a İndirilen İkinci Darbe,
ya da

Fars Müslümanlığı

Feriduddin AYDIN
feriduddin@gmail.com

دار العِبَر للطباعة والنشر

Al-Ibar Publishing
İstanbul-2018

İslâm'ın hayat düzenine ilk darbe, erken dönemde **Ümeyyeoğulları** tarafından vurulmuştur. Bu aile, **Haşimoğulları**'nı siyaset sahnesinden silmekle kalmamış, aynı zamanda şûrâ sistemini yürürlükten kaldırmak suretiyle İslâm'ın bütünlüğünü *-geri dönüşsüz olarak-* felce uğratmıştır. Böylece bu evrensel rejimin rûhânîleştirilmesi, mistikleştirilmesi ve sosyal yaşamla olan ilişkisinin kesilmesi için *-bilhassa-* dinsel ortam oldukça uygun hale getirilmiştir.

Emevîler'in açtığı bu yolu, ilk kez **Sasanîler** etkin şekilde kullanmışlardır. **Hz. Ömer** (581-644) zamanında İslâm'la yüz yüze gelen Sasanîler, Perslerin devamı ve bugünkü İranlıların atalarıdırlar. Onların İslâm'la nasıl tanıştıklarını ve ona karşı gösterdikleri tepkiyi değerlendirebilmek için önce bu milletin tarihine *-kısa da olsa-* bakmak gereklidir.

Antik çağ Persleri, *-Milâttan yaklaşık 2000 yıl önce kuzeyden dalgalar halinde gelerek bugünkü topraklara yerleşen, **Ârî** ırkından-* Hint-Avrupa kökenli bir kavimdir. Yayıldıkları bölgeye tarihte **Persiya** adı verilmiştir. **Akhamenişler** döneminde konuştukları eski Farsça, zamanla evrilerek Sâsânîler döneminde **Pehlevîce**'ye dönüştü. Bugünkü modern Farsça Pehlevîce'den gelişmiştir. Günümüzdeki İran halkı da bu toplumun soyundan gelir.

Persler, önceleri, **Elâmlılar**'ın ve **Medler**'in egmenliği altında yaşadılar. Pers Prensi **Keyhüsrev**, *-daha sonra Büyük Keyhüsrev ya da Büyük Kiros-* (M.Ö. 600-529), Med otoritesine karşı ayaklanarak **Pers İmparatorluğu**'nu kurdu. Fars tarihlerinde کوروشِ بُزُرگْ **Büyük Kuruş** olarak geçer.

M.S. 226-651 yılları arasında tarih sahnesine çıkan Sâsânî İmparatorluğu, Pers İmparatorluğu'nun devamıdır; İkinci Pers İmparatorluğu olarak da bilinir.[1]

Persler *(ya da Sâsînîler)*, İslâm'ın ortaya çıkışına kadar genelde **Zerdüştî** dinine bağlı idiler. Zerdüştîlik, Dinler Tarihi dalında uzman şahsiyetler tarafından geniş şekilde işlenmiştir. Bu dinin her ne kadar tek tanrıcı olduğu ileri sürülmekte ise de *(İslâm'ın, üzerinde titizlikle durduğu **tevhid** ve **Allah'ı tenzih**)* konusunda gereken ciddiyeti göstermemiştir; bir vahiy dini de değildir. Onun için Zerdüştîlik ya da *(İslâmî tabirle)* Mecusîlik, karakteristik bir politeist dindir. Nitekim uzmanlar bu dinin düalist *(çift tanrıcı)*[2] bir doktrine sahip olduğunu ifade etmektedirler.

Vaktiyle çok güçlü bir imparatorluk olan ***Sâsânî Devleti***, Bizanslılar'a karşı yüzyıllar boyu sürdürdüğü savaşlardan sonra zayıf düştü. Nihayet Bizans İmparatoru **Herakleios**, 627'de **Ninova**'da Sâsânî ordusunu ağır bir yenilgiyle perişan edince bu devlet bir daha belini doğrultamadı. Bu olayı Kur'an-ı Kerim önceden haber vermiştir.[3]

---

[1] Antik Pers İmparatorluğu ya da Akhameniş İmparatorluğu **Büyük Kiros**'un, M.Ö 559'da hükümdarlığı ile başlamış, **III. Darius**'un *-**Büyük İskender**'den kaçarken M.Ö. 330 yılında kendi adamlarından Baktriyan Satrapı **Bessos** tarafından-* öldürülmesiyle sona ermiştir. Bu devleti M.Ö. 559-330 yılları arasında 14 İmparator yönetmiştir.

İkinci Pers İmparatorluğu olarak da bilinen **Sasani Devleti** ise **Partlar**'a son veren **I. Erdeşir** (MS. 180-242) tarafından, M.S. 226 yılında kuruldu. **Nu'man bin Muqarrin** komutasındaki İslâm ordusunun Nihavend savaşında kazandığı zaferden sonra, İmparator **III. Yezdgir**d'in (M.S. 624-651), *–kaçarken bir değirmende-* İranlı bir haydut tarafından öldürülmesiyle son bulmuştur. Sasaniler'in bu 29'uncu ve son imparatoru, **Hz. Hüseyin**'in zevcesi, **Şehrbânû Hatun**'un babasıdır; yani **Hz. Hüseyin**'in *-hiç görmediği!-* kayın pederidir.

[2] İslâm literatüründe bu inanç kurumu, **«Seneviye»** adı altında geçer.

[3] Bkz. Rûm Sûresi âyet:2

628 yılında **II. Hüsrev Perviz**'e karşı bir isyan patlak verdi. Oğlu **Şîreveyh** ona karşı bir darbe gerçekleştirdi ve tahttan indirerek onu öldürdü. İlginç olaylardandır; Hz. Muhammed bu hadiseden kısa bir süre önce dönemin devlet başkanlarına mektuplar göndererek onları İslâm'a davet ediyordu. Ashabından **Abdullah bin Huzâfe es-Sehmî**'yi görevlendirerek İmparator **II. Hüsrev Perviz**'e gönderdi. Ancak bu mağrur kral, Hz. Muhammed'in mektubunu yırttı, elçisine de hakaretler yağdırarak onu şehirden çıkarttı. Bu olay siyer tarihlerinde ayrıntılı olarak yer almaktadır.

Hz. Muhammed'in vefatı üzerinden henüz 4 yıl gibi kısa bir süre geçmişti ki dönemin devlet başkanı **Hz. Ömer**, 636'da İran üzerine bir ordu gönderdi. **Saad bin Ebi Waqqas** komutasındaki 34 bin kişilik İslâm Ordusu, *-Bugünkü Irak coğrafyasının güneyine düşen-* **Kadisiye** mevkiinde birkaç gün içinde **Ferruhzâd oğlu Rüstem** komutasındaki 120 bin kişilik Sâsânî *(İran)* ordusunu ağır yenilgiye uğratarak başkent **Medain**'e girdi. 642'de de **Nu'mân bin Mukarrin** komutasındaki 30 bin kişilik İslâm Ordusu **Nihavend** mevkiinde **Firuzân** komutasındaki 150 bin kişilik Sâsânî ordusunun büyük kısmını yok etti. İran'ın fethi **Hz. Osman** (574-656) döneminde de sürdü. Çok geçmeden de İran topraklarının büyük kısmı İslâm vatanına eklenmiş oldu.

Tarihi kaynaklarda genişçe yer alan bu olayların, sadece yukarıdaki kısa özetinden bile yola çıkılarak, İran halkının o günlerde ne kadar ağır bir travma geçirdiği hakkında tahmin yürütmek mümkündür. Savaş alanının dışında, yıkıcı hemen hiçbir etki bırakmayan *-benzersiz bir askeri harekât olarak tarihe geçmesine rağmen-* İran'ın fethedilmesi olayı, Sâsânî toplumu üzerinde *-hiç kuşkusuz-* büyük bir şok etkisi yaratmıştır. Evet *-eğer ayrıntıları güvenilir kaynaklardan izlenecek olursa-* bu olağanüstü harekâtın, tarihin en özgün silahlı girişimi olduğu görülecektir. Ne var ki İranlılar *-günümüze kadar-* bu şokun etkisinden kurtulamamış, ya da bilinçli olarak kurtulmak istememişlerdir. Onun için, devletlerini ve ülkelerini kaptırdıkları İslâm'a karşı ilk günden itibaren çağımıza kadar bu evrensel insanlık rejimini İran milliyetçiliği ile ve Zerdüşizmle sentezlemek için ellerinden geleni geri bırakmamışlardır. İran'ı fethetmiş ve İslâm'ı İran toplumu arasında yaymış olan Arapları da asla affetmemiş, 1400 yıldır onlara karşı besledikleri düşmanlık duygusunu günümüze kadar sürdürmüşlerdir.

İslâm'ın Hz. Muhammed'den sonraki bu ilk fetih orduları, İnsanlık ailesinin en parlak nesli olarak tarihe geçen sınırlı sayıdaki sahâbîler tarafından yönetilmiş ve yönlendirilmiştir. Kitap ve Sünnetin çizdiği çığırı büyük bir titizlikle izleyerek İslâm'ı iliklerine kadar yaşayan bu ender şahsiyetlerin uyguladığı disiplin sayesinde, savaş günlerinden sonra İran topraklarında istikrar ve güven sağlandı. Fars toplumunun inançlarına ve geleneklerine müdahale edilmedi. Ancak İranlılar, daha düne kadar tepeden baktıkları bu komşularının uygarlık anlayışına bir türlü ayak uydurmayı kendilerine yediremiyorlardı ve derin bir hüzün yaşıyorlardı.

İşte *-İslâm'ın Müslümanlığa dönüşümünde etkin olan* - bir dizi tarihi olay, esasen bu noktadan başlar. Aynı zamanda Perslerin İslâm'a indirdikleri şiddetli darbenin öyküsü ve sırları da bu şokun, bu gururun ve bu hüznün nedenlerinde saklıdır. Ve işte bu nedenlerin en önemlilerinden biri:

Dönem dönem **Persler**, **Akhamenişler**, **Farslar** ve **Sasaniler** olarak tarihte değişik adlarla anılmış olan İranlılar, *-hiç şüphesiz-* en az üç bin yıllık köklü, görkemli ve çok yönlü bir uygarlığa sahip bulunuyorlardı. Tarihte iki büyük imparatorluk kurmuş; İndus Irmağından Makedonya'ya kadar olan coğrafyaya hükmetmiş; tarihte ilk düzenli posta ağına ve güçlü ordulara sahip bulunmuş, bu sayede de Orta Çağ'ın üç süper gücünden biri olmuşlardır. Şiraz

yakınlarındaki ünlü **Persepolis** antik kenti, etkileyici mimarisiyle bu uygarlık hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Araplara gelince; İslâm öncesinde ne siyasi, ne askeri, ne de mimari alanda pek büyük bir varlık gösterememişlerdir. Bu nedenle, Arapların karşısında dize gelmiş olmayı, İranlılar asla kabullenemiyorlardı. Basit yaşam tarzları yüzünden onları sıradan çöl adamları olarak küçümsüyor, onlara yukarıdan bakıyorlardı. Fakat ülkelerine hâkim olan bu «bedevîler»in kurduğu -*doğal ve insancıl*- düzeni bir türlü bozamıyor, onlardan herhangi bir hile ile -*bilhassa şiddet kullanarak*- öç alamıyorlardı. Bunun bir sırrı vardı; İranlılar, Arapların sahip bulunduğu son derece önemli bir değerin -*önceleri*- farkında değillerdi. İran'ın tamamı fethedilip yıllar sonra ortalık sakinleşince ancak bunu keşfedebildiler. Bu «bedevîler»in büyüleyici bir dil kullandıklarını kısa süre sonra öğrendiler: Arapça… Bu muhteşem dilin, aynı zamanda çok etkin bir silah olduğunu anlamakta da gecikmediler. İşte bundan sonradır ki İranlılar, bu silahı -*Araplara, özellikle de İslâm'a karşı*- kullanabilmek için, -*edebiyatta ve İslâmî ilimlerde Arap âlimleriyle, şair ve edipleriyle yarışabilecek*- ünlü bilginler yetiştirdiler. Kuşkusuz, bunlar arasında Kur'an'a ve İslâm'a büyük hizmetlerde bulunmuş ve İslâm uygarlığına önemli katkılar sağlamış birçok şahsiyet de vardır. Örneğin: *«İmam-ı A'zam»* olarak tanınan ünlü bilgin **Ebu Hanîfe** (699-767), **Sibeweyh** lâkabıyla bilinen ünlü dilci **Amr bin Osman** (760-796), Meşhur bilgin **Ebû Reyhân el-Birûnî** (973-1048) ve çeşitli konularda yazdığı değerli eserleriyle ünlenen İmam **Muhammed bin Muhammed el-Gazâlî** (1058-1111), Fars kökenlidirler; yani İranlıdırlar. Ancak -*sureti haktan gözükerek, takiyye yaparak,* ***Hz. Ali*** *yandaşlığı arkasında, oldukça sinsi yöntemlerle*- sırf İslâm'ı ve İslâm toplumunu dejenere etmek için kolları sıvamış olan İranlı şair, edip ve âlimlerin sadece adlarını bile listelere sığdırmak kolay iş değildir. Bunlar iki gruptur: ***Zühtçü sûfiler*** ve ***Şuûbiyeciler***. İslâm'ın orijinal yapısı üzerinde bunların yaptığı tahribat çok büyük olmuştur.

Zühtçü sûfiler, ilk kez tasavvufu İslâm'a bulaştıran bir grup mistik şahsiyettir. Aralarında az sayıda Arap kökenliler var idiyse de bunların çoğu İranlıydılar. Ancak bunlar özellikle ***Basra*** ve ***Kûfe*** gibi Arap ilim merkezlerinde eğitim gördüler. Bu çevrede sivrilip ünlendiler. Böylece Arap toplumuna karışarak halkın vicdanını derin şekilde etkilediler. Söylemlerinde, anlatım yöntemlerinde ve edebiyatlarında çekicilik vardı. Bu maharetleri sayesinde İslâm'a ait değerleri sinsi üslûplarla yorumlayarak, din algısını tamamen değiştirdiler. İslâm'ı o derece altüst ettiler ki bir önceki kuşağın anlayıp yaşadığı İslâm ile bunların çağında yaşanan İslâm, farklı iki din haline geldi. Bunların harcadığı çabalarla tasavvuf, dinin her alanına bulaştırıldı ve hayatı etkiledi. Başta Yahudi kabalasından olmak üzere Hıristiyanlıktan ve Budizm'den gayet ustaca adapte ettikleri inanış ve yaşam biçimlerini insanlara aşılamayı başardılar. Bu suretle toplum mistikleşti. Hayatın tümü ruhanîleşti. İnsanlar sanal bir dünyada yaşamaya başladılar. Bunların böylece gerçekleştirdiği devrim, Arap toplumunun hayatla olan ilişkilerini büyük ölçüde esnetti.

Toplum vicdanı, ***Zühtçü sûfiler*** tarafından -*gizemli bir âlemin özlemiyle*- mistifiye edildi. Sonuç olarak -*İslâm'ın ibadet ve dua gibi pek önemli kurumunun yanı sıra*- ahlâk, eğitim, insan ilişkileri ve tabiatıyla ekonomi de olumsuz etkilendi. ***İbadet*** olarak özetlenebilen ***insan-Allah*** ilişkisi şathiyelere konu olmaya başladı. Kutsal değerlerle ürkütücü düzeyde alay edildi. Allah'ın dokunulmaz zatı şakalara konu oldu. İçtenlik ve saygı ile dile getirilen ***«Allah sevgisi»***, çok geçmeden ***«Allah aşkı»*** gibi seviyesiz bir söylemle sulandırıldı. Bu anlayış kısa zamanda yaygınlık kazandı. Bu yüzden İslâm'ın şeriat kurumuna karşı toplumda olumsuz bir duygu oluşmaya başladı. İslâm'ın hayat kanunları sevimsiz, sert ve hatta vahşi gibi algılanır oldu. İslâm âlimlerinin saygınlığı yara aldı. Bu şahsiyetlerin karşısına ***«zahit»*** diye nitelenen sofu ve meczup tipler çıkarıldı. Bu kural tanımaz harâbât adamlarının hepsi popüler hale

getirildiler. Bunların coşturucu ve zihin karıştırıcı sözleri, âlimlerin *(kitap ve sünnetten gücünü alan)* ilmî ve tutarlı açıklamalarına tercih edildi. Bu yüzden toplum ruhsuzlaştı ve İslâmî dönemdeki diriliğini yitirdi.

Bu arada Şuûbiyeciler *(İranlı milliyetçiler)* de başka bir yönden faaliyetlerini devam ettiriyorlardı. Arap diline hakim olan ve bu dilin edebiyatını en havalı düzeyde kullanma becerisini kazanan bu grup, gerek nazım, gerekse nesir olarak meydana getirdikleri cazip eserleriyle Arap aydınları üzerinde derin bir tesir bıraktılar; onların hayranlığını kazandılar; gönüllerini âdeta fethettiler. Böylece İran kökenli Araplaşmış zühtçü sûfîlerle Şuûbiyeciler Arap toplumunu vicdan ve iman planında köklü şekilde etki altına alarak onun gerek düşünce yapısını, gerekse hayat tarzını tamamen değiştirdiler.

Bu değişim, birçok alanda oldukça yıkıcı sonuçlar doğurdu. Özellikle siyaset, ekonomi ve askeri alanda büyük çöküşlere yol açtı. Toplumun ruhsuzlaştığını gören fırsatçı bir azınlık, kısa zamanda büyük servetlere sahip oldu. Böylece toplum, biri aşırı zengin, öbürü aşarı yoksul olmak üzere iki sınıfa ayrıştı. Aralarında derin bir uçurum oluştu. Gelir dağılımındaki adaletsizlik huzursuzluğa ve toplumsal karışıklıklara yol açmaya başladı. Bu sonuçlar, özellikle Abbasîler döneminde *(zenci isyanı)* gibi çok yıkıcı olaylara neden olmuştur. Bu ağır tablo Vaktiyle Emevîler döneminde de aynen vardı. Bu dönüşümün etkileri özellikle Emevilerin işgal ettiği Türk topraklarında çok daha yıkıcı sonuçlar doğurdu. Çünkü bu bölgenin insanları Hz. Peygamber ve Râşid halifeler dönemindeki İslâm ile tanışma şansına sahip olamamışlardı. ***Türkler***, ***Soğdlar***, ***Deylemiler*** ve ***Sakâlibe*** toplulukları *Araplardan çok* İranlılardan etkilendiler. Onlara İslâm adına telkin edilen inanışlar ve hayat tarzı aslında İslâm'a ait değerlerle örtüşmüyordu. Bu inanışlar ve yaşam tarzı sırf ***Zühtçü sûfiler*** ve ***Şuûbiyeciler*** tarafından dizayn edilmişti. Sözü edilen ***«gayr-i Arap»*** topluluklar, ancak İranlılardan gördüklerini aşılandılar. Aynı zamanda bunları İslâm öncesi inanışlarıyla, kültleriyle sentezlediler. İşte Müslümanlık olarak sonradan ortaya çıkan din için bu suretle yol açılmış oldu. Dolayısıyla diyebiliriz ki İran kökenli ***Zühtçü sfîlerin*** ve ***Şuûbiyecilerin*** faaliyetleri sonucu meydana gelen bu dehşetli dönüşüm, *-Emevîlerin cahiliye dönemine kapı aralamalarından sonra-* İslâm'a indirilmiş ikinci darbedir.

